

ХУДУДЛАРДА ИНВЕСТИЦИЯ САЛОХИЯТИНИ БАХОЛАШ ВА САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШ ЙЎНАЛИШЛАРИ

Хикматуллаева Дилдора

Тошкент молия институти магистри

Аннотация: Мақолада ҳудудларга хорижий инвестицияларни жалб қилиш ва уларни салоҳиятини баҳолаш ва самарадорлиги ошириш йўллари такомиллаштириш билан боғлиқ жараёнлар тадқиқ этилган. Ҳудудларга хорижий инвестицияларни жалб қилиш ва улардан самарали фойдаланиш жараёнларига таъсир кўрсатувчи омилларни мамлакат инвестицион фаолият самарадорлига таъсири баҳоланган. Миллий иқтисодиётга инвестиция салоҳиятини баҳолаш ва самарадорлигини ошириш йўналишлари доир илмий таклиф ва амалий тавсиялар шакллантирилган.

Калит сўзлар: инвестицион фаолият, инвестиция салоҳият, инвестицион жозибадорлик, рақобат афзаллиги, инвестицион самарадорлик, инвестицион риск, бозор механизми.

Кириш

Мамлакатимиз ҳудудларининг барқарор ва мутаносиб иқтисодий ривожланишини таъминлаш Ўзбекистонда юритилаётган иқтисодий сиёсатнинг энг асосий йўналишларидан бири ҳисобланади. Ҳудудларнинг ижтимоий-иқтисодий жиҳатдан ривожланиши, турмуш шароитининг яхшиланиши ҳам бевосита уларнинг иқтисодиёти ривожланиши билан боғлиқ. Мамлакат иқтисодиёти ҳудудлардан таркиб топган бир бутун тизимни ташкил қилганлиги сабабли, унинг ҳар бир ҳудудидаги ижтимоий-иқтисодий ривожланишни таъминлаш мамлакатимизнинг узлуксиз, барқарор тараққиётга замин яратади.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномасида: “Жаҳон тажрибаси шуни кўрсатадики, қайси давлат фаол инвестиция сиёсатини юритган бўлса, ўз иқтисодиётининг барқарор ўсишига эришган. Шу сабабли ҳам инвестиция – бу иқтисодиёт драйвери, ўзбекча айтганда, иқтисодиётнинг юраги, десак, муболаға бўлмайди. Биз фақат инвестицияларни фаол жалб қилиш, янги ишлаб чиқариш қувватларини ишга тушириш ҳисобидан иқтисодиётимизни жадал ривожлантиришга эришамиз. Иқтисодиётдаги ижобий натижалар эса ижтимоий соҳада тўпланиб қолган муаммоларни тизимли ҳал этиш имконини яратади. Буни ҳаммамиз чуқур тушуниб олишимиз ва ишимизни шу асосда ташкил этишимиз шарт. Хорижий инвестицияларни кенг жалб қилиш учун мамлакатимизнинг инвестиция салоҳиятини тўла намоён этиш чораларини кўришимиз кундалик ҳаётимиздан

жой олган энг долзарб масалалардан бири бўлмоғи лозим”¹, деб таъкидлаб, хорижий инвестицияларни жалб қилиш орқали ҳудудларни комплекс ривожлантириш ғоят муҳим аҳамиятини ва уни жалб қилишнинг долзарблигини эътироф этади.

Мамлакатимиз иқтисодиётининг инвестицион жозибадорлигини ошириш, мавжуд инвестицион салоҳиятдан самарали фойдаланиш тизимини такомиллаштиришга йўналтирилган қатор чора тадбирлар Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 29 апрелдаги “Республика иқтисодиётига тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларни жалб қилиш механизмларини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-4300-сонли Қарорида алоҳида эътибор қаратилинган бўлиб, бу борада республика иқтисодиётига тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларни жалб қилиш фаолияти самарадорлигини ошириш, хорижий инвесторларни мамлакатимиз имкониятлари ва салоҳияти тўғрисида хабардор қилиш билан боғлиқ вазифаларга устуворлик берилган.²

Инвестиция фаолиятини тартибга солишда ва инвестициялардан самарали фойдаланишда энг муҳим бўлган масалалардан бири – бу чет эл инвестициялари иштирокидаги корхоналарни ҳудудлар бўйича оптимал даражада бир текис жойлаштириш ва хорижий инвесторларни ҳудудларга янада кўпроқ жалб қилишдир.

Ўзбекистонда босқичма-босқич амалга оширилаётган ислохотлар мамлакатимизни макроиқтисодий барқарорлигини таъминлашга ҳамда ҳудудларни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришга ва жойлардаги ишлаб чиқариш қувватларини модернизациялаш ва диверсификациялашга қаратилган. Ҳудудларда инвестицион жараённи жадаллаштириш борасида Президентимиз Мирзиёев “Ҳудудлар иқтисодиётини модернизация ва диверсификация қилиш кўламини кенгайтириш, ривожланиш даражаси нисбатан паст бўлган туман ва шаҳарларни, энг аввало, саноат ва экспорт салоҳиятини ошириш йўли билан жадал ривожлантириш ҳисобига минтақалар ижтимоий-иқтисодий ривожланиш даражасидаги фарқларни камайтириш” дея қайд этиб ўтганлар

Адабиётлар шарҳи

Иқтисодиётда инвестициялар ҳудудларни ривожлантириш ҳамда аҳоли маблағларини инвестицияга йўналтириш орқали мамлакатда иқтисодий ўсишни

¹ Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси. «Халқ сўзи» газетаси, 2018 йил 29 декабрь № 271-272 (7229-7230) сони

² Ўзбекистон Республикасида инвестиция муҳитини тубдан яхшилаш чоратадбирлари тўғрисидаги Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 1 август, ПФ-5495-сон Фармони.

таъминлашнинг бош омилларидан ҳисобланади. Шу сабабдан ҳам инвестиция фаолиятига кўпроқ эътиборни корхона ва ташкилотлар қаратади.

Х.Ҳелиан П.Михаела, А.Вақар, тадқиқотларида ҳудудларга хорижий инвестицияларни жалб қилишнинг институционал механизми тадқиқ этилади. Тадқиқот натижаларига мувофиқ мамлакат иқтисодиётидаги институционал сифат ўзгаришларининг тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларни ҳудудларга жалб этиш тизимига ижобий таъсир кўрсатиши қайд этилади.³

Т.В.Усковао илмий изланишларида иқтисодий ўсишнинг юқори суръатларини таъминлаш вазифаси стратегик аҳамиятга эга эканлиги, унинг ечими хомашё экспортдан иқтисодиётнинг инновацион моделига ўтишини талаб қилиши, бу борада инвестициялар асосий аҳамиятга эга эканлиги асослаб берилган.⁴

М.М.Прусак иқтисодиётни модернизация қилиш ва иқтисодий ўсиш учун реал шароитларни таъминлаш умуман давлатда ҳам, минтақаларда ҳам инвестиция фаолиятини фаоллаштиришни талаб этишни таъкидлай.⁵

Н.Ғ.Каримов хорижий инвестицион корхоналар учун макроиқтисодий, қонунчилик ва маъмурий шарт-шароитларни ва имкониятларни ҳисобга олган ҳолда барқарор солиқ қонунчилиги тизимини жорий этиш ҳамда иқтисодиётга хорижий инвестицияларни жалб этиш, дастурини шакллантириш билан боғлиқ жараён-лар тадқиқ этилади.⁶

Профессор Ш.Мустафақулов ўз монографиясида хорижий инвестицияларнинг мамлакат ҳудудларига таъсирини баҳолай туриб, тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар оқимини мамлакат иқтисодиётига йўналтириш билан бир қаторда, ижтимоий-сиёсий масалалар ҳам ҳал этилади..., инвесторларнинг қарорларига нафақат иқтисодий нафлик, балки ижтимоий нафлик ҳам сезиларли таъсир кўрсатади дея таъкидлайди.

Ҳудудларга хорижий инвестицияларни жалб қилиш ва улардан самарали фойдаланиш йўллари асослашга йўналтирилган юқоридаги тадқиқотларда

³ Лиесбетх Солен, Миет Маертенс анд Жо Свиннен. Форейгн дирест инвестмент ас ан энгине фор экономис гровтх анд ҳуман девелопмент: А ревиюв оф тхе аргуменст анд эмпирисал эвиденсе. Жануарй 2009 ДООИ: 10.4324/9780203076880 ҳттпс://www. ресеарчгате.нет/публисатион/237244956

⁴ Усковао Т.В. Роли инвестиций в обеспечении устойчивого экономического роста. Экономические и социальные перемены: факты, тенденции, прогноз 6 (30) 2013., 45-59 стр.

⁵ Прусак М.М. Стратегия региона: инвестиции в экономику // Финансы. 2001. - № 1. - С. 6-8. 10. Каримов Н.Ғ. Иқтисодий интеграциялашув шароитида инвестиция фаолиятини молиялаштиришнинг бозор механизмларини жорий этиш масалалари. – Т.: Фан ва технология, 2007. – 240 б.

⁶ Ш.И.Мустафақулов, Инвестицион муҳит жозибадорлиги: назария, методология ва амалиёт. Монография. БМА. 2017. 208-б.

макроиқтисодий шароитларни яратиш орқали инвестиция жараёнлари ва иқтисодий ўсишнинг фаол суръатларини таъминлаш имкониятлари ўрганилган.

Таҳлил ва натижалар

Ҳукуматимиз томонидан аҳолининг ҳаёт даражаси ва сифати изчил оширилишини таъминлашга қаратилган чора-тадбирларни олиб борилаётганлиги, республиканинг барча ҳудудларида иқтисодиётни ва унинг етакчи тармоқларини модернизация қилиш, техник-технологик жиҳатдан янгилашни жадаллаштириш ва кўламларини кенгайтириш, ишлаб чиқаришни диверсификациялаш, йўл-транспорт ҳамда коммуникация инфратузилмасини жадал ривожлантириш, фаол инвестиция сиёсатини амалга ошириш ва хорижий инвестицияларни жалб этиш, зарур ишбилармонлик муҳитини яратиш имконини бермоқда.

Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг Ҳаракатлар стратегиясида белгиланган “Иқтисодиётни ривожлантириш ва либераллаштиришнинг устувор йўналишлари” бўйича учинчи йўналишида макроиқтисодий барқарорликни мустаҳкамлаш ва юқори иқтисодий ўсиш суръатларини сақлаб қолиш, миллий иқтисодиётнинг рақобатбардошлигини ошириш, қишлоқ хўжалигини модернизация қилиш ва жадал ривожлантириш, иқтисодиётда давлат иштирокини камайтириш бўйича институционал ва таркибий ислохотларни давом эттириш, хусусий мулк ҳуқуқини ҳимоя қилиш ва унинг устувор мавқеини янада кучайтириш, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик ривожини рағбатлантириш, ҳудудлар, туман ва шаҳарларни комплекс ва мутаносиб ҳолда ижтимоий-иқтисодий тараққий эттириш, инвестициявий муҳитни яхшилаш орқали мамлакатимиз иқтисодиёти тармоқлари ва ҳудудларига хорижий сармояларни фаол жалб этиш вазифалари белгилаб қўйилди.

Тижорат банклари кредитларининг ва узоқ муддатли инвестицион лойиҳаларининг мамлакат ҳудудлари бўйича нотекис тақсимланиши ҳам миллий иқтисодиёт барқарор ривожланишига салбий таъсирни юзага келтиради. Ҳудудлар ўртасида банк кредитлари ва инвестицияларнинг тақсимоотида диверсификация даражасига ва ҳудудларнинг ривожланишини ҳисобга олган амалга ошириш мақсадга мувофиқ ҳисобланади. Мамлакат ҳудудларида ЯИМ ни ишлаб чиқаришнинг ўзаро мувофиқлиги таъминланиб, мамлакатда ресурслар концентрацияси ва унинг тақсимланиш самарадорлигини оширади.

Миллий иқтисодиёт барқарорлигини таъминлашда хорижий инвестицияларни иқтисодиётнинг муҳим тармоқларига йўналтириш ва чуқур таркибий ва технологик қуроллантириш жараёнларига сафарбар этиш муҳим ҳисобланади. Худди шундай жалб қилинаётган хорижий инвестицияларни

иктисодиёт тармоқларидаги тақсимотини оптималлаштириш йўли билан уларнинг самарадорлиги ва миллий иқтисодиёт ривожланишидаги ролини ошириш мумкин.

Инвестицияларни молиялаш манбалари таркибида марказлашмаган инвестициялар, яъни корхоналар, аҳоли, банклар ҳамда тўғридан-тўғри чет эл инвестицияларининг ошиб бориши, мамлакатимизда олиб борилаётган инвестиция сиёсатининг самарадорлигини ҳамда инвестициялаш стратегияси тўғри танланганлигини кўрсатади.

Ўзбекистон Республикаси Давлат Статистика Қўмитаси маълумотлари асосида инвестицияга (Y) бир қанча таъсир этувчи омилларнинг (X_1, X_2, X_3, X_4, X_5) регрессион таҳлилини кўриб чиқамиз. Бунинг учун 1 - жадвал маълумотлари асосида тасвирий статистикасини тузамиз:

1-жадвал

Тасвирий статистика

	Кузатувлар сони	Минимум	Максимум	Ўртача	Стандарт ҳатолик	Медиана	Стандарт оғиш	Интервал
$LN(Invest)$	18	6,61	10,95	9,04	0,3234779	9,30	1,3724003	4,34
$LN(GDP)$	18	8,09	12,43	10,52	0,3157999	10,69	1,3398253	4,34
$LN(Credit)$	18	7,03	11,05	9,11	0,2841641	8,91	1,2056059	4,02
$Ref. Rate$	18	0,09	0,30	0,16	0,0152202	0,14	0,0645736	0,21
$LN(ExchRate)$	18	5,47	9,00	7,25	0,1816091	7,24	0,7705019	3,53
$Inf. Rate$	18	0,04	0,74	0,14	0,0394290	0,07	0,1672831	0,70

2-жадвалдаги статистик маълумотларга асосан факторлар ўртасидаги корреляция коэффицентини Microsoft Excel дастури ёрдамида ҳисоблаймиз ва қуйидаги натижага эришамиз:

2-жадвал

Корреляция коэффицентини

	$LN(Invest)$	$LN(GDP)$	$LN(Credit)$	$Ref. Rate$	$LN(ExchRate)$
$LN(Invest)$	1,00				
$LN(GDP)$	0,998	1,00			
$LN(Credit)$	0,98	0,98	1,00		
$Ref. Rate$	-0,88	-0,89	-0,81	1,00	
$LN(ExchRate)$	0,92	0,93	0,93	-0,76	1,00
$Inf. Rate$	-0,21	-0,24	-0,26	0,25	-0,29

2- жадвалдан факторлар орасидаги боғланишлар ҳақида маълумот оламиз, шумладан, $LN(Invest)$ ва $LN(GDP)$ орасидаги корреляция коэффицентини 0,998

га тенг, бу эса орасидаги боғланиш зич ва мусбат, яъни мамлакатнинг ЯИМ қанча кўп бўлса, инвестиция ҳам кўп бўлади; $LN(Invest)$, $LN(GDP)$ ва $LN(Credit)$ орасидаги корреляция коэффициентлари 0,98 га тенг, улар орасидаги боғланиш ҳам зич ва мусбат, яъни кредит қўйилмалари қанча кўп бўлса, ЯИМ ва инвестициялар ҳам кўп бўлади; $LN(Invest)$, $LN(GDP)$, $LN(Credit)$ ва $Ref. Rate$ орасидаги корреляция коэффициентлари -0,88, -0,89, -0,81 га тенг, улар орасидаги боғланиш ҳам зич, аммо манфий, яъни Марказий банкнинг қайта молиялаш ставкаси қанча кўп бўлса, шунчалик ЯИМ, инвестиция ва кредит қўйилмалари кам бўлади; $LN(Invest)$, $LN(GDP)$, $LN(Credit)$, $Ref. Rate$ ва $LN(ExchRate)$ орасидаги корреляция коэффициентлари 0,92, 0,93, 0,93 ва -0,76 га тенг, улар орасидаги боғланиш зич ва ўртачадан зичроқ, биргина Марказий банкнинг қайта молиялаш ставкаси билан манфий боғланишга эга, яъни валюта курси қанча кўтарилса, шунчалик Марказий банкнинг қайта молиялаш ставкаси камайд; $LN(Invest)$, $LN(GDP)$, $LN(Credit)$, $Ref. Rate$, $LN(ExchRate)$ ва $Inf. Rate$ орасидаги корреляция коэффициентлари -0,21, -0,24, -0,26, 0,25 ва -0,29 га тенг, улар орасидаги боғланиш кучсиз, яъни инфляция даражаси кўпайиши билан ЯИМ, инвестиция, кредит қўйилмалари ва валюта курслари камайиши ҳамда Марказий банкнинг қайта молиялаш ставкаси ошиши мумкин.

2-жадвал маълумотлари таҳлилида $LN(Invest)$ натижавий омил сифатида инвестиция олинди. Таъсир этувчи омил сифатида: Ялпи ички маҳсулот ($LN(GDP)$), Кредит қўйилмалар ($LN(Credit)$), Марказий банк қайта молиялаштириш ставкаси ($Ref. Rate$), валюта курси ($LN(ExchRate)$), инфляция даражаси ($Inf. Rate$) олинди. 2-жадвал маълумотларини компьютер Microsoft Excel дастури ёрдамида қайта ишлаш асосида қуйидаги регрессион таҳлил натижаларига эришилади (4-жадвал):

3-жадвал

Дастлабки регрессион таҳлил натижаси

	<i>Кoeffициентлар</i>	<i>Стандарт хато</i>	<i>t-статистика</i>	<i>P-қиймат</i>
$LN(Invest)$	-1,37	0,48	-2,88	0,01
$LN(GDP)$	0,97	0,12	8,16	0,00
$LN(Credit)$	0,15	0,09	1,60	0,14
$Ref. Rate$	-0,31	0,80	-0,38	0,71
$LN(ExchRate)$	-0,15	0,07	-2,14	0,05
$Inf. Rate$	0,24	0,11	2,09	0,06

Дисперсион таҳлил	df	SS	MS	F ҳисоб	F-жадвал
Регрессия	5	31,96	6,39	1 241,73	0,00
Қолдик	12	0,06	0,01		
Жами	17	32,02			

3-жадвалдаги олинган таҳлил натижалардаги коэффициент миқдорларидан кўриниб турибдики, ЯИМнинг 1 фоизга ошиши бошқа омиллар ўзгармаганда инвестициянинг ўртача 0,97 фоизга ошишига, кредит қўйилмаларнинг 1 фоизга ошиши инвестициянинг ўртача 0,15 фоизга ошишига, Марказий банкнинг қайта молиялаш ставкасининг 1 фоизга ошиши инвестициянинг ўртача 0,31 фоизга камайишига, валюта курсининг 1 фоизга ошиши инвестициянинг ўртача 0,15 фоизга камайишига, инфляция даражасининг 1 фоизга ошиши инвестициянинг ўртача 0,24 фоизга ошишига олиб келади.

Ҳисобланган $R^2 = 0,998$; $F_{\text{ҳисоб}} = 1241,7 > F_{\text{жадв}} = 0,00$ мезонлар қонуниятининг

$X = (LN(GDP), LN(Credit), Ref. Rate, LN(ExchRate), Inf. Rate)$ омил кўрсаткичлар мажмуи орқали ҳаққоний ва ишончли ифодаланганини кўрсатади. Фишер мезонининг ҳисоб ва ва жадвал қиймати α – регрессия хатолиги. Р-қиймат 0,05 дан кичик бўлишини инобатга оладиган бўлсак, $LN(GDP)$ ва $LN(Credit)$ ўзгарувчанлар статистик аҳамиятли ҳисобланади. Инвестицияга таъсир этувчи омилларнинг ҳар бирини алоҳида яқка ҳолда таҳлил этганда қолган омиллар ўзгаришсиз деб қаралганда, энг катта таъсир этувчи омил ЯИМ, кредит қўйилмалари ва инфляция даражаси миқдорига тўғри келмоқда. Бунда, натижавий омил билан таъсир этувчи омиллар ўртасидаги корреляцион боғланишни ифодалайдиган регрессиянинг тенгламасини “Энг кичик квадратлар” усулидан фойдаланиб қуйидагича акс эттиришимиз мумкин бўлади:

$$LN(Invest) = -1,37 + 0,96 \cdot LN(GDP) + 0,15 \cdot LN(Credit) - 0,31 \cdot Ref. Rate - 0,15 \cdot LN(ExchRate) + 0,24 \cdot Inf. Rate \quad (20)$$

20-формула ва 3-жадвал маълумотларидан фойдаланиб чизиқли регрессия учун ўртача коэффициентлар эластиклигини аниқлаймиз:

$$\bar{\epsilon}_{LN(Invest)LN(GDP)} = LN(GDP) \cdot \frac{LN(GDP)}{LN(Invest)} = 0,96 \cdot \frac{10,52}{9,04} = 1,12$$

$$\bar{\epsilon}_{LN(Invest)LN(Credit)} = LN(Credit) \cdot \frac{LN(Credit)}{LN(Invest)} = 0,15 \cdot \frac{9,11}{9,04} = 0,15$$

$$\bar{\varepsilon}_{LN(Invest)Inf.Rate} = Inf.Rate \cdot \frac{\overline{Inf.Rate}}{LN(Invest)} = 0,24 \cdot \frac{0,14}{9,04} = 0,004$$

$$\bar{\varepsilon}_{LN(Invest)LN(ExchRate)} = LN(ExchRate) \cdot \frac{\overline{LN(ExchRate)}}{LN(Invest)} = -0,15 \cdot \frac{7,25}{9,04} = -0,12$$

$$\bar{\varepsilon}_{LN(Invest)Ref.Rate} = Ref.Rate \cdot \frac{\overline{Ref.Rate}}{LN(Invest)} = -0,31 \cdot \frac{0,16}{9,04} = -0,05$$

ЯИМнинг 1 фоизга ортиши инвестицияни ўртача қиймати $LN(\overline{Invest})$ нинг ўртача қийматидан 1,12 фоизга ортишини, кредит қўйилмаларнинг 1 фоизга ошиши инвестициянинг ўртача қиймати $LN(\overline{Invest})$ нинг ўртача қийматидан 0,15 фоизга ортишини, Марказий банкнинг қайта молиялаш ставкасининг 1 фоизга ошиши инвестициянинг ўртача қиймати $LN(\overline{Invest})$ нинг ўртача қийматидан 0,05 фоизга камайишини, валюта курсининг 1 фоизга ошиши инвестициянинг ўртача қиймати $LN(\overline{Invest})$ нинг ўртача қийматидан 0,12 фоизга камайишини, инфляция даражасининг 1 фоизга ошиши инвестициянинг ўртача қиймати $LN(\overline{Invest})$ нинг ўртача қийматидан 0,004 фоизга ортишини билдиради.

Ортикча ўзгарувчиларни аниқлаш учун икки томонлама Р-қиймат ёрдамида кетма-кет ўзгарувчини чиқариб ташлаган ҳолда тест ўтказамиз. Бунда GNU Regression, Econometric and Time-series Library (GRET) иловасидан фойдаланамиз.

Нолли гипотеза $H_0: Ref.Rate$ учун регрессия параметрлари нолга тенг.

Синов статистикаси: $F(1,12) = 0,1481$, Р-қиймат 0,7071

4- жадвал

	Коэффициент	Стандарт хатолик	t- статистика	Р- қиймат
$LN(Invest)$	-1,54	0,18	-8,59	0,00
$LN(GDP)$	1,01	0,07	15,08	0,00
$LN(Credit)$	0,13	0,07	1,77	0,09
$LN(ExchRate)$	-0,16	0,06	-2,55	0,02
$Inf.Rate$	0,23	0,11	2,14	0,05

Ўзбекистон Республикаси Давлат Статистика Қўмитаси маълумотлари асосида ҳудудий инвестицияга ($LN(RInvest)$) бир қанча таъсир этувчи омиллар, жумладан ЯХМ, аҳоли сони ва ҳудуддаги банклар сонининг ($LN(GRP), LN(P), B$) регрессион таҳлилини кўриб чиқамиз. Бунинг учун маълумотлар асосида қуйидаги тасвирий статистикасини тузиб оламиз (6-жадвал):

5-жадвал

Тасвирий статистика

	Кузатувлар сони	Минимум	Максимум	Ўртача	Стандарт хатолик	Медиана	Стандарт оғиш	Интервал
$LN(RInvest)$	14	7,19	9,35	8,10	0,19	7,96	0,72	2,16
$LN(GRP)$	14	8,53	10,56	9,44	0,15	9,42	0,54	2,03
$LN(P)$	14	6,69	8,20	7,65	0,13	7,80	0,47	1,51
B	14	42,00	154,00	74,86	8,17	71,00	30,57	112,00

5-жадвалдаги статистик маълумотларга асосан факторлар ўртасидаги корреляция коэффициентини Microsoft Excel дастури ёрдамида ҳисоблаймиз ва қуйидаги натижага эришамиз:

6-жадвал

Корреляция коэффициенти

	$LN(RInvest)$	$LN(GRP)$	$LN(P)$	B
$LN(RInvest)$	1,00			
$LN(GRP)$	0,73	1,00		
$LN(P)$	0,40	0,66	1,00	
B	0,52	0,84	0,61	1,00

6-жадвалдан факторлар орасидаги боғланишлар ҳақида маълумот оламиз, шумладан, $LN(RInvest)$ ва $LN(GRP)$ орасидаги корреляция коэффициенти 0,73 га тенг, бу эса орасидаги боғланиш зичроқ ва мусбат, яъни мамлакатнинг ЯХМ қанча кўп бўлса, ҳудудлар бўйича инвестиция ҳам кўпроқ бўлади; $LN(RInvest)$ ва B лар орасидаги корреляция коэффициенти 0,52 га тенг, улар мусбат ўртача зич боғланишга эга, яъни ҳудудлардаги банкларнинг сонини ошириш билан биз ҳудудий инвестициялар салмоғини оширишга эришишимиз мумкин. Бундан ташқари ЯХМни ҳам оширади ва улар орасидаги корреляция коэффициенти 0,84 га тенг.

6-жадвал маълумотлари таҳлилида $LN(RInvest)$ натижавий омил сифатида ҳудудиц инвестиция олинди. Таъсир этувчи омил сифатида: Ялпи ҳудудий маҳсулот ($LN(GRP)$), Аҳоли сони ($LN(P)$), банклар сони (B) кўрсаткичлари олинди. 3-жадвал маълумотларини компьютер Microsoft Excel дастури ёрдамида қайта ишлаш асосида қуйидаги регрессион таҳлил натижаларига эришилади (8-жадвал):

Дастлабки регрессион таҳлил натижаси

	Коэффициентлар	Стандарт хато	t-статистика	P-қиймат
$LN(RInvest)$	-3,32	4,52	-0,73	0,48
$LN(GRP)$	1,41	0,55	2,57	0,03
$LN(P)$	-0,18	0,43	-0,42	0,68
B	-0,01	0,01	-0,78	0,45

Дисперсион таҳлил	df	SS	MS	F ҳисоб	F-жадвал
Регрессия	3	3,86	1,29	4,37	0,03
Қолдиқ	10	2,94	0,29		
Жами	13	6,79			

8-жадвалдаги олинган таҳлил натижалардаги коэффициент миқдорларидан кўриниб турибдики, ЯХМнинг 1 фоизга ошиши бошқа омиллар ўзгармаганда ҳудудий инвестициянинг ўртача 1,41 фоизга ошишига, аҳоли сонининг 1 фоизга ошиши ҳудудий инвестициянинг ўртача 0,18 фоизга камайишига, банкларнинг 1 донага ошиши ҳудудий инвестициянинг ўртача 0,007 фоизга камайишига олиб келади.

Ҳисобланган $R^2 = 0,568$; $F_{\text{ҳисоб}} = 4,3749 > F_{\text{жадв}} = 0,0327$ мезонлар қонуниятининг $X = (LN(RInvest), LN(GRP), LN(P), B)$ омил кўрсаткичлар мажмуи орқали ҳаққоний ва ишончли ифодаланганини кўрсатади. Фишер мезонинг ҳисоб ва ва жадвал қиймати α – регрессия хатолиги. P-қиймат 0,05 дан кичик бўлишини инобатга оладиган бўлсак, $LN(GRP)$ ўзгарувчан статистик аҳамиятли ҳисобланади. Инвестицияга таъсир этувчи омилларнинг ҳар бирини алоҳида якка ҳолда таҳлил этганда қолган омиллар ўзгаришсиз деб қаралганда, энг катта таъсир этувчи омил ЯХМ миқдорига тўғри келмоқда. Бунда, натижавий омил билан таъсир этувчи омиллар ўртасидаги корреляцион боғланишни ифодалайдиган регрессиянинг тенгламасини “Энг кичик квадратлар” усулидан фойдаланиб қуйидагича акс эттиришимиз мумкин бўлади:

$$LN(RInvest) = -3,31 + 1,41 \cdot LN(GRP) - 0,18 \cdot LN(P) - 0,007 \cdot B \quad (21)$$

Ортиқча ўзгарувчиларни аниқлаш учун икки томонлама P-қиймат ёрдамида кетма-кет ўзгарувчини чиқариб ташлаган ҳолда тест ўтказамиз. Бунда GNU Regression, Econometric and Time-series Library (GRET) иловасидан фойдаланамиз.

Нолли гипотеза $H_0: LN(P)$, Вучун регрессия параметрлари нолга тенг.

Синов статистикаси: $F(2,10) = 0,4245$, P -қиймат 0,6653

Демак, математик модел таҳлилининг кўрсатишича, ЯХМ миқдорининг ошиши, ҳудудий инвестицияни камайтирмайди, аксинча оширади.

Хулоса қилиб айтганда, статистик таҳлил натижаларига кўра инвестицияни такомиллаштиришда банкларнинг кредит қўйилмалари ижобий таъсир этганини инобатга олсак, бу тармоқни ривожлантиришда банкларнинг ролини ошириш керак.

Хулоса ва таклифлар

Сўнги йилларда мамлакатимизда амалга оширилаётган инвестиция сиёсатидан кўзланган энг асосий мақсад хорижий инвестициялар иштирокида ташкил этилаётган ҳудудий корхоналар маҳсулот ёки хизматларини экспортга йўналтиришдан иборат. Бунинг учун маҳаллий корхоналаримиз негизда ташкил этилаётган корхоналар фаолиятини янгича ташкил этиш, улардаги ҳиссабай иштирок этиш, яъни акциялар улушига асосан томонларнинг қарор қабул қилишида иштирок этиш, энг асосийси хорижий инвестициялар иштирокидаги корхоналарнинг маҳсулот ёки хизматларини ташқи бозордаги рақобатбардошлигини оширишга эришиш кабилар муҳим аҳамият касб этади.

Бизнингча юқоридаги тавсияларнинг амалиётга жорий этилиши ҳудудий инвестиция лойиҳаларни фаол жалб этилишига ва инвестиция муҳитининг барқарорлигини таъминлашга имкон беради. Хорижий инвесторларни жалб қилишда турли усулларнинг қўлланилиши ўзининг самарали мевасини ҳозирнинг ўзиданоқ бермоқда. Жадал ва мутаносиб иқтисодий ўсиш, чуқур таркибий ўзгаришларни амалга ошириш ва иқтисодиётни диверсификация қилишда фаол ва аниқ йўналтирилган инвестиция сиёсати юритиш энг муҳим омил ҳисобланади. Ўзбекистон ўзига хос инвестицион иқлим ярата олди ҳамда бунга мамлакатнинг ресурсларга бой эканлиги ва уларни қазиб чиқариш, қайта ишлаш борасида корхоналарни ташкил этиш, мавжудларини модернизациялаш бўйича берилаётган кенг имкониятлар хорижлик инвесторларни кириб келишига замин яратди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси. «Халқ сўзи» газетаси, 2018 йил 29 декабрь № 271-272 (7229-7230) сони.

2. Ўзбекистон Республикасида инвестиция муҳитини тубдан яхшилаш чоратадбирлари тўғрисидаги Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 1 август, ПФ-5495-сон Фармони.

3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 29 апрелдаги “Республика иқтисодиётига тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларни жалб

қилиш механизмларини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-4300- сонли Қарори.

4. Лиесбетх Солен, Миет Маертенс анд Жо Свиннен. Форейгн дирест инвестмент ас ан энгине фор эсономис гровтх анд хуман девелопмент: А ревию оф тхе аргументс анд эмпирисал эвиденсе. Жануарй 2009 ДОО: 10.4324/9780203076880 ҳтпс://www.ресеарчгате.нет/публисатион/237244956

5. Усковао Т.В. Роли инвестиций в обеспечении устойчивого экономического роста. Экономические и социальные перемены: факты, тенденции, прогноз 6 (30) 2013., 45-59 стр.

6. Прусак М.М. Стратегия региона: инвестиции в экономику // Финансы. 2001. - № 1. - С. 6-8. 10. Каримов Н.Ф. Иқтисодий интеграциялашув шароитида инвестиция фаолиятини молиялаштиришнинг бозор механизмларини жорий этиш масалалари. – Т.: Фан ва технология, 2007. – 240 б.

7. Ш.И.Мустафакулов, Инвестицион муҳит жозибадорлиги: назария, методология ва амалиёт. Монография. БМА. 2017. 208-б.

8. www.stat.uz сайт маълумотлари асосида